

dr hab. Beata Żywicka, prof. UwS
Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa
Uniwersytetu w Siedlcach

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Magister Eweliny Kasperskiej
pt. *Językowe realizacje metafory ŻYCIE TO PODRÓŻ*
w tekstach piosenek rockowych i jazzowych
przygotowanej pod kierunkiem naukowym
dr hab. Marii Krauz, profesor UR

Inspiracją do podjętych przez Autorkę badań stały się „rozmyślenia o naturze języka, jego relacji z człowiekiem i jego sposobem myślenia, a także z szeroko rozumianą kulturą” (s. 8). Dlatego Doktorantka także w sposób wieloaspektowy ujmuje zagadnienia realizacji metafory i dąży do udowodnienia, że między tekstem a muzyką zachodzą wielowymiarowe i specyficzne, nie zawsze dające się precyzyjnie określić, relacje wynikające z odczytywania, interpretowania, przeżywania i współodczuwania tekstu poprzez muzykę. Choć już we wstępie Autorka sytuuje swoje badania w nurcie lingwistyki kognitywnej oraz zapowiada wykorzystanie wypracowanych przez tę dziedzinę narzędzi, takich jak konotacje oraz definicja otwarta, umożliwiających odtworzenie językowego obrazu świata, w tym wypadku – jego fragmentu związanego z „podróżniczym” aspektem życia, to nie wyklucza innego, w tym bardziej tradycyjnego opisu metafory, będącego wynikiem odmiennego podejścia badawczego do zebranego materiału, polegającego nie tylko na wskazaniu realizacji wpisujących się w kognitywny schemat metafory ŻYCIE TO PODRÓŻ zaproponowanych przez Lakoffa i Turnera [Lakoff, Turner 1989: 3–4], lecz także „poprzez odejście od tego schematu, dokonanie bardziej szczegółowych analiz, a tym samym przedstawienie pogłębionej charakterystyki życia” (s. 9). To odwołanie w bezpośredni sposób wskazuje metodologię zastosowaną w rozprawie i jednocześnie zapowiada narzędzia, którymi posłuży się Autorka do analizy zgromadzonego materiału językowego. Badania prowadzone w dysertacji opierają się na teoretycznych podstawach i instrumentarium pojęciowym wywodzących się z nurtu kognitywistycznego powiązanych z teorią metafory językowej,

określanej także jako pojęciowa lub potoczna. Rozważania łączą się także z koncepcją językowego obrazu świata, która zakłada, że wspólnotową interpretację rzeczywistości można odtworzyć na podstawie językowych wykładników, takich jak leksyka, formy gramatyczne, modele gatunkowe. U podstaw pracy leży przekonanie, że język służy nie tylko do porozumiewania się, lecz także jest „skarbnicą wiedzy o człowieku”, zaś jednym z narzędzi okrywania obrazu świata utrwalonego, dostarczającego wiedzy o człowieku jest metafora konwencjonalna. Sposób jej realizacji w tekstach różnego pochodzenia jest świadectwem myślenia człowieka, jego emocji, wrażeń związanych z opisywanym fragmentem świata” (s. 8). A zatem rozprawa doktorska Pani mgr Eweliny Kasperskiej wpisuje się nie tylko w ważny nurt badań językoznawstwa kognitywnego, lecz także nawiązuje do wielu innych dyscyplin naukowych, takich jak antropologia kulturowa, socjologia kultury, genologia, teoria literatury, tekstologia czy muzykologia, co czyni ją poznawczo interesującą i metodologicznie inspirującą.

Praca jest bardzo przejrzysto zbudowana. Składa się z dwóch głównych części: teoretycznej i analitycznej, poprzedzonych wstępem i zamkniętym zakończeniem. Całości dopełniają bibliografia, wykaz i rozwiązanie skrótów oraz spisy tytułów piosenek rockowych i jazzowych.

W części teoretycznej Autorka w pierwszej kolejności (w rozdziale *Język podstawą kultury*) omawia zjawisko kultury i relacje łączące ją z naturą, cywilizacją i społeczeństwem, w sposób szczególny eksponując związek kultury z językiem. Podkreślając szerokie i zróżnicowane rozumienie kultury, przytacza ustalenia etnologów, antropologów (kultury), socjologów, filozofów w tym m.in. Jana Szczepańskiego, Antoniny Kłoskowskiej, Bronisława Malinowskiego oraz Antoniego Furdala. Uważna i krytyczna analiza kultury, skłania Autorkę do wyciągnięcia ogólnych wniosków, z których wynika, że „kultura jest swoistą odpowiedzią na naturę człowieka. Wszystko, czemu nada on jakikolwiek kształt, staje się jego dorobkiem, który to rozpatrywać można na wielu płaszczyznach – użytkowej, artystycznej, wartościowanej pozytywnie i negatywnie, obowiązkowej i fakultatywnej” (s. 26–27). Przedstawione zestawienia świadczą o umiejętności dokonywania syntezy i dążeniu do wprowadzenia uporządkowania w zasobie definicji pojawiających się na przestrzeni lat w literaturze. Dają też możliwość porównania definicji i wyeksponowania specyfiki opisywanego pojęcia kultury. Jednakże dużo ciekawsze są ustalenia Autorki odnośnie definicji kultury w wybranych źródłach leksykograficznych. Rekonstruując wyobrażenie kultury, przypisuje jej kilka znaczących cech, wynikających z analizy definiowanego pojęcia. Zastanawiające jest jednak ich wewnętrzne uporządkowanie, które

powinno odzwierciedlać rangę i ważność poszczególnych składników. Skoro wielokrotnie podkreślany jest nierozzerwalny związek kultury z człowiekiem, to dlaczego cecha „„kultura to człowiek” istnieje wraz z nim, dzięki niemu i dla niego” (s. 27) zostaje wymieniona jako ostatnia? W tej części Doktorantka prowadzi także rozważania o kulturze popularnej, do której przynależą dwa omawiane gatunki muzyczne. Referując zagadnienia muzyki rockowej, wyjaśnia zawilości terminologiczne związane z podstawowymi formami tejże muzyki, takimi jak: *piosenka zwrotkowa*, *zespół rockowy*, *utwory rockowe*, *technika wokalna*. Przybliżając historię powstania muzyki rockowej i jej czołowych wykonawców, zasadnie łączy je ze społeczno-kulturowym i socjologicznym aspektem rozwoju i funkcjonowania tego gatunku muzycznego, który bezpośrednio ukształtował światopogląd rodzimych artystów, a pośrednio wpłynął także na postrzeganie rzeczywistości przez jej odbiorców. Tę część rozdziału wieńczą obserwacje dotyczące istoty języka, które potwierdzają tezę, że „język jest własnością wszystkich, jest dobrem wspólnym, dzięki któremu możemy osiągać cele osobiste i grupowe, lepiej i pełniej realizować siebie” [Bartmiński 2001b: 14] (s. 57).

Rozdział drugi (*Metafora jako narzędzie poznania języka, myślenia i kultury*) stanowi opis metaforyczności języka potocznego. Ewelina Kasperska rozpoczyna go od konstatacji, że „JOS jest możliwy do odtworzenia w oparciu o założenia dotyczące metafory (pojęciowej), sposobów jej interpretacji, dla której istotnym składnikiem są konotacje umożliwiające stosowanie definicji otwartej. [...] Postrzegana początkowo jako zjawisko językowe, którego zadaniem jest zaskoczenie odbiorcy, zmuszenie go do wysiłku intelektualnego w celu odgadnięcia niesionych przezeń znaczeń, doczekała się usankcjonowania swojej pozycji jako fenomenu o znacznie szerszym zakresie” (s. 68). Przybliżając teorię metafory w ujęciu Lakoffa i Johnsona oraz charakteryzując rodzaje metafor konceptualnych (orientacyjną, ontologiczną oraz strukturalną), wspomina również o nowszych ustaleniach w zakresie kognitywnej teorii metafory, odnotowując koncepcję metafor prymarnych oraz teorię amalgamatów. W części poświęconej metaforze poetyckiej i pojęciowej (s. 80) wyjaśnia te dwa różne jakościowo zjawiska, stwierdzając, że chociaż „posiadają wiele cech wspólnych, spełniają inne funkcje – metafora poetycka winna „zadziwić” czytelnika, gdyż słowa nań się składające same „sobie się dziwią” (to klasyczna już wykładnia metafory zaproponowana przez ks. Jana Twardowskiego), metaforyczność języka potocznego nie jest zaś widoczna na jego „powierzchni”, użytkownik języka posługuje się owymi metaforami bez świadomości tego faktu, a zabiegi językowe, pojęciowe, [...] mają często za zadanie przybliżyć istotę danej rzeczy, zjawiska (domeny docelowej), umożliwić szersze, pełniejsze rozprawianie o nich” (s. 80).

W rozdziale trzecim (*Piosenka – rozważania genologiczne*) Autorka, podejmując rozważania genologiczne o piosence, poszukuje uniwersalnej teorii gatunku i z powodzeniem podejmuje próbę ustalenia zakresu dla tego terminu. By ustalić definicję „specyficznego gatunku”, jakim jest piosenka przyjmuje rozumienie gatunku oraz wzorca gatunkowego zaproponowane przez Marię Wojtak oraz Bożenę Witosz. Formułując definicję piosenki, podkreśla jej wielokodowość gatunkową, akcentując jednocześnie zależności między dwoma kodami – słownym i muzycznym. Rozwijając wątek semantyki tekstów piosenek rockowych i jazzowych, zakłada, że „muzyka jest nośnikiem znaczeń, gdyż stanowi wartość naddaną dla tekstu, wpływa na jego odbiór, tworząc np. nastrój. Nierzadko tekst piosenki w oderwaniu od muzyki przywołuje na myśl inne skojarzenia, ewokuje odmienne obrazy niż w połączeniu z melodią i aranżacją” (s. 100). Kończąc rozważania genologiczne i zastanawiając się nad rolą piosenki w kulturze popularnej, konkluduje, że piosenka „będąc formą kulturowej pamięci, odzwierciedla aktualny obraz społeczeństwa, pośrednio informując o popularnych w danym okresie stylach muzycznych, wykonawcach, piosenkach, ale też modach, realiach życia codziennego, o czym traktuje również przekaz tekstowy” (s. 102). W końcowej części rozdziału Autorka, wykorzystując zróżnicowane poglądy badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe, podejmuje z powodzeniem próbę ułożenia własnej definicji piosenki, eksponując m.in. jej polimorficzność, wielokodowość, związki z kulturą popularną, wywodliwość z kultury oralnej, realizację w formie zarejestrowanego wykonania. Jednakże uwzględniając założenia dotyczące opisu gatunku opracowane przez Marię Wojtak, proponuje zawężenie definicji piosenki do warstwy tekstowej i sporządzenie opisu uwzględniającego jej strukturę, treść, relację nadawczo-odbiorczą i stylistykę. Dodatkowo Autorka postuluje rozwinięcie charakterystyki piosenki w części dotyczącej jej polimorficzności, gdyż „ta cecha pozwala rozpatrywać piosenkę z punktu widzenia różnych kodów, a tym samym dokonać jeszcze szerszego jej oglądu” i [...] badać ją, biorąc pod uwagę kod dźwiękowy [...]; kod językowy [...]; kod wizualny [...]; jej wykonanie [...], a także dodatkowe elementy związane z obrazem, takie jak: mowa ciała: gestykulacja i mimika [...] interpretacja głosowa [...] oraz interpretacja muzyczna. Zaznacza, że „jeśli piosenka, jako zjawisko kultury popularnej, będzie rozpatrywana z uwzględnieniem wymienionych cech, to możliwy stanie się pełny ogląd tego zjawiska o szerokim spektrum oddziaływania na jej odbiorców. [Chociaż] analizy dokonywane w tej pracy koncentrują się na jej warstwie językowej, [to] jest ona traktowana separatystycznie względem innych płaszczyzn, ale nie bez znaczenia jest obecność w niej innych kodów” (s. 105–106).

W rozdziale czwarty (*Metafora ŻYCIE TO PODRÓŻ w analizach językoznawczych*) Doktorantka ogólnie omawia realizację tejże, odwołując się m.in. do publikacji *Droga w języku i kulturze*, pod red. Jana Adamowskiego i Katarzyny Smyk, czy opracowań analitycznych przedstawionych przez Kazimierza Ożoga i Annę Chudzik, natomiast bardzo szczegółowo referuje założenia sformułowane przez Tomasza Krzeszowskiego. Jest to syntetyczny, umiejętnie przedstawiony przegląd pojawiających się w literaturze koncepcji realizacji metafory ŻYCIE TO PODRÓŻ.

Autorka, w zaprezentowanej analizie (rozdział piaty i szósty – *Metafora ŻYCIE TO PODRÓŻ w tekstach piosenek rockowych* oraz *Metafora ŻYCIE TO PODRÓŻ w tekstach piosenek jazzowych*) osadzonej na gruncie kognitywnie zorientowanej lingwistyki, starając się ustalić, jak realizowana jest metafora pojęciowa ŻYCIE TO PODRÓŻ, zawsze uwzględnia szersze konteksty kulturowe, społecznie, historyczne, literackie i religijne wybranych utworów. Wybierając do analizy metaforę ŻYCIE TO PODRÓŻ, Doktorantka kierowała się „jej uniwersalnością, szerokim zastosowaniem, a więc pewnego rodzaju wszechobecnością, gdyż zapisana jest w języku (myśleniu) każdego użytkownika polszczyzny bez względu na status społeczny, wykształcenie czy przynależność do subkultury. Analizowanie materiału pod kątem realizacji przezeń metafory o tak szerokim spektrum oddziaływania i zasięgu przynosi bowiem wymierne i satysfakcjonujące wyniki oraz stwarza możliwość porównywania tychże dla dowolnie wybranego obszaru kulturowego, w tym wypadku związanego z gatunkami muzycznymi” (s. 107). Za podstawę materiałową przyjmuje teksty 167 piosenek wywodzących się z dwóch gatunków muzycznych uznawanych za rozrywkowe – rockowego i jazzowego. Wytypowane do analizy dane pochodzą z różnych okresów od lat 70. XX wieku po czasy współczesne. Należy podkreślić, że był to okres szczególny dla Polski – przełomowych przeobrażeń na płaszczyźnie politycznej, społecznej, kulturowej oraz światopoglądowej, które od razu znalazły swoje odbicie nie tylko w języku, ale i w polskiej świadomości narodowej. W zgromadzonym materiale widać pewną dysproporcję między dwoma zaprezentowanymi zbiorami tekstów. Zdecydowanie większy zestaw tekstów rockowych, bo aż 123 niż jazzowych, tylko 44 wynika z faktu, iż – jak wyjaśnia Autorka – „dla jazzu tekst jest czymś wtórnym, a muzyka jazzowa opiera się głównie na improwizacji instrumentów solowych, popularne ponadto jest śpiewanie tzw. *scatem*, czyli improwizowanie melodii z wykorzystaniem dowolnie wybranych przez wokalistę sylab” (s. 13). Ponadto prowadzone przez Doktorantkę analizy według przemyślanego i uporządkowanego schematu podpowiadanego przez rekcję czasowników *iść* oraz *jechać*, bezpośrednio nawiązujących do domeny źródłowej, jaką jest podróż, nie mają na celu, przy

wykorzystaniu mniej konwencjonalnego materiału, potwierdzenia obecności istniejącego schematu w oparciu o teksty piosenek rozrywkowych, lecz – ze względu na założony mniej konwencjonalny charakter materiału – odkrycie jego nowych aspektów. Rozpatrując znaczenia poszczególnych elementów podróźniczych wybranej do analizy metafory, Autorka słusznie sięga po konotacje uwarunkowane kulturowo i tekstowo. Natomiast proponowane przez Nią definicje leksemów związanych z ogólną metaforą wykraczają poza bazowy zespół cech koniecznych i wystarczających, uwzględniając również szerokie konteksty religijne i społeczne. Analizując teksty piosenek, Autorka wskazuje na dominujące motywy oraz cechy „rockowej” i „jazzowej” metafory podróźniczej ułożonej w wyspecyfikowane obrazy metafor szczegółowych ŻYCIE TO MARATON, ŻYCIE TO WSPINACZKA, ŻYCIE TO LABIRYNT, ŻYCIE TO PODRÓŻ POCIĄGIEM.

W sformułowanych wnioskach (rozdział siódmy *Zakończenie*, chociaż sugerowałabym tutaj drobną zmianę i proponowałabym nadać rozdziałowi odpowiedni tytuł, natomiast *Zakończenie* zachować, ale już w formie bardziej syntetycznej), wynikających z porównania analiz trzech grup tekstów konwencjonalnych, rockowych i jazzowych, widać skrupulatność prowadzonych obserwacji, wyczucie odpowiedniego doboru źródeł i, co najważniejsze, umiejętność sprawnej i trafnej interpretacji zjawisk językowo-kulturowych.

Należy też odnotować, że pracę wspiera bardzo bogata bibliografia (starannie uporządkowana), która poświadcza gruntowną znajomość potrzebnych opracowań. Na pochwałę zasługują solidne podstawy badań i wniosków oraz wysiłek włożony przez Autorkę w realizację podjętego wyzwania badawczego. I chociaż pierwsze zetknięcie z lekturą mogło wywołać u czytelnika frustrację spowodowaną przyswojeniem tak dużej ilości informacji zawartych w poszczególnych rozdziałach, to wewnętrzne uporządkowanie treści, ich spójność, symetryczność oraz metodyczność prowadzonego wywodu, zapewniły nie tylko wyczerpujące ujęcie analizowanego zagadnienia, lecz także sprawiły, że lektura dysertacji przestała intelektualnie przytłaczać odbiorcę, stając się prawdziwą przyjemnością.

Przechodząc do konkluzji, pragnę podkreślić, że Pani Ewelina Kasperska podjęła temat wymagający orientacji w obszernej bazie materiałowej i różnorodnych kontekstach kulturowych i społecznych. Część analityczna pracy została opracowana bardzo starannie, z zastosowaniem najnowszych ustaleń metodologicznych, przy znakomitej znajomości literatury językoznawczej, polskiej i obcej. Autorka niezwykle swobodnie i sprawnie porusza się po literaturze przedmiotu, wykazując się wielką dbałością o właściwy jej dobór i wykorzystanie. Całość rozprawy jest gruntownie przemyślana, a porządek poszczególnych części wynika z przyjętej koncepcji analizy materiału badawczego.

Na zakończenie chciałabym podkreślić, że rozprawa została starannie przygotowana pod względem językowym i redakcyjnym. Tok wywodu jest jasny, logiczny i poprawny językowo. Pani Ewelina Kasperska jest dojrzałą badaczką i artystką, z ugruntowanym warsztatem naukowym, na który składają się właściwie nakreślony problem badawczy, odpowiednio dobrany materiał, rozległa wiedza, umiejętność trafnego i słusznego wnioskowania, znakomita polszczyzna i oryginalny styl wypowiedzi.

Jednoznacznie stwierdzam, że dysertacja Pani mgr Eweliny Kasperskiej *Językowe realizacje metafory ŻYCIE TO PODRÓŻ w tekstach piosenek rockowych i jazzowych* spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w *Ustawie o stopniach i tytułach naukowych z dnia 14 marca 2003 r. (Dz.U. z 2017, poz.1789 z późniejszymi zmianami)*. W związku z tym, z pełnym przekonaniem, stawiam wniosek do Rady Naukowej Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego o dopuszczenie Pani mgr Eweliny Kasperskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego, w tym do publicznej debaty nad tekstem rozprawy. Uważam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa, ze względu na tematykę i ważność opisywanego zagadnienia w życiu kulturalno-społecznym, wysoki poziom merytoryczny, umiejętność przedstawienia badanego problemu, w tym właściwy dobór metody badawczej, a zwłaszcza jej twórczą modyfikację, wzorcowe analizy, sprawność argumentowania, a także znakomity styl, w pełni zasługuje na wyróżnienie i publikację.

Lublin, 9 listopada 2024 r.